

ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 - 2556

The History of the Expansion of the Communities in Mueang Karasin Municipality during 2480 - 2556

โสภี อุ้นทะษา¹ Sopee Untaya

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 - 2556 มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ โดยใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นแนวคิดหลักในการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า กาฬสินธุ์เริ่มก่อตั้งเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2337 การตั้งชุมชนในระยะแรกๆ จะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณรอบๆ เรือนพักของเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ เสาหลักเมือง วัด และริมฝั่งแม่น้ำลำปาว ในปี พ.ศ. 2480 ได้มีประกาศจัดตั้งเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ชุมชนเพิ่มความหนาแน่นมากขึ้นตามลำดับ เกิดการขยายตัวออกไปในพื้นที่ว่างรอบนอกของตัวเมืองตามแนวเส้นทางคมนาคมสำคัญ

ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนในระยะแรกนี้ ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร นโยบายของทางราชการ และสภาพทางเศรษฐกิจ ต่อมาในปีพ.ศ. 2525 มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เนื่องจากท้องถื่นนอกเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เจริญขึ้นมีชุมชนอยู่อย่างหนาแน่น สมควรขยายเขตการปกครองเพื่อประโยชน์ในการบริหารกิจการบำรุงท้องถื่นต่อไป จึงมีชุมชนใหม่เกิดขึ้นหลายชุมชน ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2556 คือ สภาพเศรษฐกิจ นโยบายของราชการ และประชากรตามลำดับ ชุมชนขยายตัวออกไปในพื้นที่โดยรอบทุกทิศทาง โดยเฉพาะทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีการขยายชุมชนออกไปมากกว่าทิศทางอื่นๆ อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มาทุกยุคทุกสมัยคือ ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายความเชื่อ และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ ชุมชน เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

¹ Lecturer, Thai and Eastern Languages, Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

Abstract

This research entitled, “The History of the Expansion of the Communities in Mueang Kalasin Municipality during 1937-2013” was attempted to find out the factors influencing the expansion of the communities in Mueang Kalasin Municipality. The Concept of Local History was employed as a key concept for this research study.

The findings showed that Kalasin was founded as a city in 1794 during the Rattanakosin Era. At the early stage, houses were normally built around the house of the city ruler, the city pillar shrine or temples, and along the banks of Lam Pao River. In 1937, those communities were upgraded as Mueang Kalasin Municipality, resulting in more establishments around the city center and towards the main roads.

The factors affecting the expansion of the communities in the early days included population, government policy and economics. In 1982, a decree was issued over the change of Mueang Kalasin Municipality since it was getting a lot more crowded; thus, it needed to be expanded for the effective and comprehensive administration. The keys factors that had influenced the expansion of the communities in Mueang Kalasin Municipality during 1982-2013 consisted of economics, government policy and population. At that time, more communities were emerging on all sides of the town, particularly in the south and the northeast. Other important factors that always have an impact on the growth of the communities in every era are biological and cultural diversities, ecology systems, beliefs and ethnic groups.

Keywords: *History, Community, Mueang Kalasin Municipality*

บทนำ

กาฬสินธุ์เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานเมืองหนึ่งในภาคอีสาน ดังปรากฏร่องรอยเมืองโบราณ อาทิ เมืองฟ้าแดดสูงยาง ที่ปรากฏอยู่ในตำนานอุรังคธาตุ ปรากฏหลักฐานโบราณคดี สิ่งก่อสร้างในรูปแบบเจดีย์ และใบเสมาหินในสมัยทวารวดี เป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านอารยธรรมมาเนิ่นนานประมาณ 1,600 ปี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์กาฬสินธุ์เริ่มก่อตั้งเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2336 โดยท้าวโสภะมิตร ได้อพยพผู้คนหนีภัยการสู้รบมาจากดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงพร้อมไพร่พล มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ต่อมาได้อพยพผู้คนข้ามเขาภูพาน มาอยู่บ้านกลางหมื่น ตำบลกลางหมื่น อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในปัจจุบัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2337 ได้อพยพผู้คนลงมาทางใต้ถึงบ้านแก่งส้มโฮง ริมแม่น้ำลำปาว และเข้าถวายสวามิภักดิ์ต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เพื่อขอตั้งบ้านเมือง ซึ่งได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะบ้านแก่งส้มโฮงขึ้นเป็นเมือง และพระราชทานนามว่า เมืองกาฬสินธุ์ หรือ เมืองน้ำดำ เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้ท้าวโสภะมิตรเป็น พระยาไชยสุนทร ครองเมืองกาฬสินธุ์เป็นคนแรก

การตั้งชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ที่บริเวณแก่งส้มโฮงดงสงเปือยของเจ้าโสภะมิตร เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ประการแรก เป็นการปลอดภัยจากการคุกคามเร่ร่อนจากเวียงจันทน์ เพราะมีเทือกเขาภูพานขวางกั้นอยู่ ประการที่สอง บริเวณแก่งส้มโฮง ดงสงเปือย มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ คือ ลำน้ำปาวที่สามารถหล่อเลี้ยงชีวิตไพร่พล ตลอดจนการเพาะปลูกซึ่งเป็นวิถีการดำรงชีวิตของครอบครัวราษฎร และประการที่สาม สามารถขยายเมืองได้ง่ายเพราะบริเวณที่กำหนดเป็นเขตเมืองนั้นกว้างขวาง (ประสิทธิ์ พรรณพิสุทธิ์. 2526 : 43)

เมืองกาฬสินธุ์เกิดจากการรวบรวมกลุ่มผู้คนอพยพหนีภัยการสู้รบจากเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งแยกย้ายกันตามผู้นำกลุ่มไปตั้งชุมชนในอาณาบริเวณต่างๆ ส่วนหนึ่งเข้ามาอยู่ในบริเวณหนองหาร ทิวเขาภูพาน บ้านผ้าขาว เมืองสกลนคร กลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของเจ้าโสภะมิตร เข้ามาตั้งชุมชนอยู่ที่แก่งส้มโฮง ดงสงเปือย ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำปาว เป็นแหล่งน้ำสำคัญต่อการดำรงชีพของราษฎร มีเทือกเขาภูพานขวางกั้นปลอดภัยจากการคุกคามเร่ร่อนจากเมืองเวียงจันทน์ เมื่อตั้งเป็นเมืองก็สามารถขยายเมืองได้ง่ายเพราะมีอาณาบริเวณกว้างขวาง นับเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อตั้งชุมชนและเมือง ซึ่งต่อมาได้ขึ้นชื่อเป็นเมืองกาฬสินธุ์ในระยะเวลาต่อมา

ปี พ.ศ. 2480 ได้มีประกาศจัดตั้งเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ขึ้น บนพื้นที่ 4.28 ตารางกิโลเมตร หลังจากที่จัดตั้งเป็นเทศบาลแล้ว ชุมชนได้เพิ่มความหนาแน่นขึ้นตามลำดับ เกิดการขยายตัวออกไปในพื้นที่ว่างรอบนอกของตัวเมืองตามแนวเส้นทางคมนาคมสำคัญๆ และในปี พ.ศ. 2525 ได้รับอนุมัติให้ขยายพื้นที่เทศบาลออกไปอีก เป็น 16.92 ตารางกิโลเมตร เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะทางด้านธุรกิจบริการ และการค้าขายที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจนหน่วยงานทางราชการที่มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสถานที่ ย้ายสำนักงาน เพื่อพัฒนาการให้บริการสาธารณสุขไปรษณีย์ในด้านต่างๆ ให้ประชาชนเกิดความสะดวกสบาย ทำให้ชุมชนเกิดปัญหาความความแออัดเกิดการขยายตัวของชุมชนไปในทิศทางต่างๆ การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์แต่ละช่วงระยะเวลามีความแตกต่างกันด้วยเหตุปัจจัยต่างๆ ตามบริบทสภาพแวดล้อม ผู้คน และเหตุการณ์สำคัญหลายด้าน

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ และปัจจัยการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 — 2556 ด้วยแนวคิดและวิธีการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะทำให้ทราบประวัติศาสตร์ และความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงมิติของเวลานับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เปรียบเสมือนทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้ คนในชุมชน เยาวชน ครู ผู้รู้ ปราชญ์ ผู้นำท้องถิ่น และผู้เกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการวางแผนพัฒนา และเป็นแนวนโยบายในการจัดการพื้นที่ชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่องสืบไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปีพ.ศ. 2480 - 2556 ใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นแนวคิดหลักในการวิจัย เพื่อศึกษาวิเคราะห์มวลประสบการณ์ของผู้คนในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับบริบท (ธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ และสังคม) ในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลา นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ตามกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อมองภาพการเคลื่อนไหวของพื้นที่การขยายตัวของชุมชน และชีวิตของผู้คนในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์จำนวน 38 ชุมชน

กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย

- ผู้รู้ (Key Informants) คือ ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองกาฬสินธุ์ และพัฒนาการการขยายตัวของเมืองกาฬสินธุ์

- เจ้าหน้าที่ของรัฐในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในสำนักงานเทศบาล เมืองกาฬสินธุ์ สมาชิกสภาเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เจ้าหน้าที่สำนักผังเมืองกาฬสินธุ์ เจ้าหน้าที่สำนักโยธาธิการจังหวัดกาฬสินธุ์ เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น
 - ผู้นำชุมชน ประธานชุมชน และคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์
- การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมหลักฐานข้อมูลทางด้าน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งข้อมูลประเภทเอกสาร และข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม ข้อมูลประเภทเอกสาร ประกอบไปด้วยทั้งเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ซึ่ง ส่วนใหญ่ได้จากงานวิจัย หนังสือ บทความต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารส่วนบุคคล
- ส่วนข้อมูลภาคสนามนั้น มีทั้งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หรือประเภทการบอกเล่า เรื่องเล่าจากคนในท้องถิ่น ที่เกี่ยวกับประวัติบุคคล ประวัติอาคารสถานที่ ประวัติวัด นิทาน ตำนาน และยังรวมถึงข้อมูลประเภทวัตถุสิ่งของ โบราณวัตถุสถานอีกด้วยเช่น ศิลาคารึก เอกสาร ไบลาน ร่องรอยโบราณสถาน ประติมากรรมรูปเคารพ รูปภาพ เอกสาร ต้นฉบับต่าง ๆ

ขั้นตอนของการศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะดำเนินการไปตามหลักการดังนี้

- ดำเนินการวิจัยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์
- พยายามเลือกแนวคิดทฤษฎี วิทยาการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับจุดประสงค์ของการศึกษาวิจัย มาสนับสนุนการวิเคราะห์เช่นกรอบความรู้ด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์
- ใช้มิติของเวลา มาเป็นองค์ประกอบในการจัดลำดับเหตุการณ์ เพื่อนำไปสู่ การอธิบาย และสรุปเป็นความคิดรวบยอดของเหตุการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

การนำเสนอผลการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ การนำหลักฐานข้อเท็จจริงมา เรียงลำดับความสำคัญของเหตุการณ์ และอธิบายไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยโดย เน้นความถูกต้อง สมเหตุสมผล เป็นไปตามหลักฐานข้อมูล และที่สำคัญต้องปราศจากอคติ

ผลการวิจัย

การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 - 2525

เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์จัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นการยกฐานะบางส่วนของตำบลเหนือ และตำบล

นางวัฒนา เอาสัจจะ อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 64/1 ถนนอนรรฆนาค ชุมชนวัดเหนือ กล่าวถึงการตั้งบ้านเรือนของชุมชนในสมัยพระเจ้าโสมพะมิตรว่า “เป็นคุ่มเก่าแก่ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าโสมพะมิตรแล้ว คนก็มาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ๆ กับโคงเหนือ และมีวัดเหนือเป็นศูนย์กลาง ก็ใกล้เจ้าเมืองปลอดภัยดี แล้วก็เป็นที่รวมตัวของชาวพุทธที่ต้องมีวัดเป็นที่ยึดเหนี่ยวบ้านเรือนก็อยู่รอบๆ วัด อาศัยอยู่ใกล้วัดเหนือ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็น วัดศรีบุญเรือง แต่ท้ายที่สุดในปัจจุบันก็ได้เปลี่ยนชื่อกลับมาเป็นวัดเหนือเช่นเดิม”

นอกจากนี้ชุมชนดั้งเดิมอีกรุ่นหนึ่งจะอยู่บริเวณรอบๆ แหล่งน้ำธรรมชาติคือ ชุมชนซอยน้ำทิพย์ ชุมชนท่าสินค้า ชุมชนหนองไขหวาน ชุมชนหนองผักแว่น ชุมชนแก่งดอนกลาง แต่ละชุมชนมีประวัติความเป็นมา และเรื่องเล่าของการมาตั้งชุมชน ซึ่งได้รับฟังมาจากบรรพบุรุษเล่าต่อๆ กันมาเช่น นางบัวแก้ว ภูครองเชิง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 539/1 ถนนอนรรฆนาค ชุมชนแก่งดอนกลาง ได้เล่าถึงประวัติชุมชน “เจ้าโสมพะมิตร ได้มาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บริเวณริมแม่น้ำลำปาว เดิมชื่อว่าคุ่มแก่งสำโรง ที่ตั้งของเมืองกาฬสินธุ์ เดิม แต่ต่อมาไม่นานก็ย้ายถิ่นฐานกันออกไปบางส่วนเพราะเกิดน้ำท่วมพื้นที่ บางกลุ่มก็ยังอาศัยอยู่ที่เดิมแต่ทำนาก็แตกตั้งคนดูแลเรื่อยมา มีคุณพ่ออาน โปธิแทน ได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากโคราช มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านแก่งสำโรงนี้ ชักชวนคนมาอาศัยเพิ่มมากขึ้น ต่อมาเปลี่ยนชื่อจากคุ่มแก่งสำโรง เป็นแก่งดอนกลาง เนื่องจากบริเวณนี้เป็นแก่งน้ำ และมีพื้นที่ดอนอยู่ตรงกลางจึงเรียกว่าชุมชนแก่งดอนกลาง”



❖ บ้านเก่าริมถนนโสมพะมิตร ชุมชนวัดเหนือ



ชุมชนดั้งเดิมอาศัยรวมตัวกันเป็นชุมชนในพื้นที่ศูนย์กลางของเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์ราชการ และธุรกิจการค้าขายต่างๆ มีประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการขยายตัวของชุมชนไปในทิศทางต่างๆ เป็นชุมชนใหญ่ขึ้นบางชุมชนได้แบ่งแยกการปกครองเป็นชุมชนใหม่ในระยะต่อมา การขยายตัวของชุมชนเป็นไปในลักษณะเป็นการแทรกขึ้นในพื้นที่



ว่างที่มีอยู่ในชุมชน การขยายตัวของชุมชนไปยังบริเวณอื่นมีน้อยมาก ส่วนหนึ่งจะออกไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ไร่นาในช่วงระยะเวลาที่ทำการเกษตร อย่างไรก็ตามการไปอาศัยอยู่ตามไร่นาในบางฤดูกาลที่ทำการเกษตรส่งผลให้บริเวณดังกล่าวกลายเป็นชุมชนใหญ่ในเวลาต่อมา



❖ ชุมชนชอยน้ำทิพย์ ริมฝั่งแม่น้ำปาว



❖ ชาวบ้านชุมชนชอยน้ำทิพย์ อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปาว

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2480 - 2525 คือ ปัจจัยที่เกิดจากนโยบายของทางราชการและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้แก่ การก่อสร้างเส้นทางคมนาคม การขยายการบริการด้านสาธารณสุข รองลงมา ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ซึ่งส่งผลให้ที่อยู่อาศัยต่างๆ เพิ่มจำนวนขึ้นตามไปด้วย ส่วนปัจจัยสุดท้าย คือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจสังคม มีผลต่อการขยายชุมชนน้อยกว่าปัจจัยอื่น เนื่องจากชุมชนเมืองกาฬสินธุ์ยังอยู่ใต้อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจของเมืองใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง เช่น จังหวัดขอนแก่น จังหวัดอุดรธานี ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนขยายตัว หรือเติบโตขึ้นอย่างช้าๆ เมื่อเทียบกับชุมชนใกล้เคียง เช่น จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

ทิศทางการขยายชุมชนจะขยายตัวออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นขยายตัวของที่อยู่อาศัย รูปแบบการขยายตัวของที่อยู่อาศัยมีสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกที่อยู่อาศัยจะขยายตัวในลักษณะแทรกตัวขึ้นในพื้นที่ว่างของชุมชนเดิมเป็นการเพิ่มความหนาแน่นขึ้นในชุมชนเดิม ลักษณะที่สองเป็นการขยายตัวออกไปยังพื้นที่รอบนอก โดยลักษณะการขยายตัวแบบนี้ที่อยู่อาศัยจะขยายไปตามแนวยาวของเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงเข้าสู่ชุมชนที่เป็นศูนย์กลาง ส่วนการขยายตัวของย่านธุรกิจการค้า มีการขยายตัวไปในพื้นที่ที่ถูกกำหนดโดยทางราชการบริเวณใจกลางชุมชน และถูกล้อมรอบไปด้วยที่อยู่อาศัยของประชากร รูปแบบการขยายตัวของย่านธุรกิจการค้า จะมีลักษณะขยายตัวตามแนวยาวของเส้นทางคมนาคมที่อยู่ในพื้นที่ที่กำหนดให้ นอกจากนี้ยัง

มีธุรกิจบางประเภทที่ต้องใช้พื้นที่มาก ได้แก่ ธุรกิจอุตสาหกรรมบางอย่าง เช่น โรงสีข้าว บิ๊มน้ำมัน ธุรกิจเหล่านี้จะกระจายกันอยู่ตามริมฝั่งของเส้นทางที่เชื่อมโยงออกสู่ชุมชนรอบนอกหรือต่างจังหวัด เนื่องจากต้องการความสะดวกในการขนส่งผลผลิตเข้าสู่ตลาดที่กรุงเทพมหานคร และจังหวัดต่างๆ

การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2525 - 2556

ในปี พ.ศ. 2525 มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เหตุผลในการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกานี้คือ เนื่องจากท้องถื่นนอกเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้เจริญขึ้นและมีชุมชนอยู่หนาแน่น สมควรขยายเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เพื่อประโยชน์ในการบริหารกิจการ และบำรุงท้องถื่นต่อไป โดยขยายพื้นที่ออกไปเป็น 16.96 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมชุมชนรอบนอกหลายชุมชน พื้นที่ส่วนใหญ่ที่ขยายออกไปจะอยู่ทางด้านทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ ชุมชนใหม่ในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ 16 ชุมชนได้แก่ ชุมชนโพธิ์ไทร ชุมชนดอนสวรรค์

ชุมชนคุ้มห้วย ชุมชนดอนกลอย ชุมชนสุขสบายใจ ชุมชนหัวโนนโก ชุมชนสงเปลือยใน ชุมชนโรงซ่อม ร.พ.ช. ชุมชนทุ่งวัดป่าศรีเมือง ชุมชนทุ่งศรีเมืองกลาง ชุมชนทุ่งศรีเมืองพัฒนา ชุมชนทุ่งมน ชุมชนหัวคู-หนองเรือพัฒนา ชุมชนเกษตรสมบูรณ์ ชุมชนหาดลำดวน ชุมชนดงปอ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในระหว่างปีพ.ศ. 2525-2556 มีปัจจัยที่สำคัญคือ สภาพเศรษฐกิจ นโยบายของทางราชการ และการเพิ่มของจำนวนประชากร ตามลำดับ

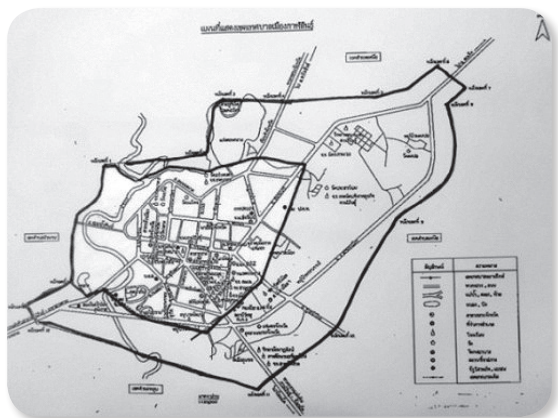
สภาพเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เกิดการขยายตัว มีสถานประกอบการค้า และบริการต่างๆในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยที่ประชากรส่วนใหญ่ในชุมชน หันมาประกอบอาชีพค้าขาย ทำธุรกิจบริการต่างๆ มากขึ้น ทำให้พื้นที่ทางการเกษตรลดลง ส่งผลให้การจ้างแรงงานมากขึ้น ประชากรเพิ่มทำให้ชุมชนเกิดการขยายตัวตามลำดับ ส่วนนโยบายของราชการและเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลให้ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เกิดการขยายตัว ทำให้พื้นที่เขตเทศบาลกาฬสินธุ์ที่ขยายเพิ่มขึ้นนั้นครอบคลุมชุมชนย่อยหลายชุมชน และอยู่ในความดูแลของเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ จึงได้ขยายบริการด้านสาธารณะต่างๆ ออกไปยังชุมชนย่อยเหล่านั้น ส่งผลให้ชุมชนเหล่านั้นมีประชากรอพยพเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในเขตพื้นที่เทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ส่งผลให้

อาคารบ้านพัก อาคารพาณิชย์ อาคารอุตสาหกรรม ในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เพิ่มจำนวนขึ้นไปด้วย ชุมชนเกิดการขยายตัว โดยจะเห็นได้จากการขยายเพิ่มขึ้นของอาคารต่างๆ

ทิศทางการขยายชุมชน มีการขยายออกไปในพื้นที่โดยรอบทุกทิศทาง แต่ด้วยข้อจำกัดด้านกายภาพของชุมชน ซึ่งทิศตะวันตกเป็นที่ลุ่ม และมีลำน้ำป่าวไหลผ่านในแนวเหนือ-ใต้ จึงทำชุมชนขยายตัวไปทางทิศตะวันออกของลำน้ำป่าว ซึ่งมีลักษณะสูงกว่าโดยเฉพาะทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามแนวทางหลวงแผ่นดิน (กาฬสินธุ์-ร้อยเอ็ด) ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตามแนวทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 21 (กาฬสินธุ์-สกลนคร) และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 213 ตอนเลี้ยงเมือง ซึ่งปัจจุบันมีแนวโน้มที่ขยายไปในทิศทางดังกล่าวมากกว่าทิศทางอื่น

รูปแบบลักษณะการขยายตัวของชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ มีลักษณะการขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญๆ ในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ซึ่งสามารถแยกลักษณะการขยายตัวตามวัตถุประสงค์ของการใช้ที่ดินในกิจกรรมต่างๆ คือ การใช้ที่ดินประเภทพาณิชย์กรรม มีการขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคม การใช้ที่ดินประเภทที่พักอาศัย มีการใช้ที่หนาแน่นขึ้นบริเวณใจกลางชุมชนมีการขยายออกจากจุดศูนย์กลางชุมชนไปตามเส้นทางคมนาคมในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ และการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม ซึ่งจะกระจายอยู่ในชุมชน และริมฝั่งถนนเป็นส่วนใหญ่

นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มาทุกยุคสมัยคือ ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้แก่ ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายด้านความเชื่อและความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์



แผนที่ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์
ชุมชนดั้งเดิม และชุมชนที่ขยายตัว

อภิปรายผล

ประวัติศาสตร์การตั้งเมืองกาฬสินธุ์ในระยะเริ่มแรก ท้าวโสมพะมิตรได้เลือกทำเล การตั้งบ้านเมืองที่ลำน้ำขาว บริเวณแก่งสำโรง ดงเป็อย ซึ่งมีดินและแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ซึ่งได้พัฒนาเป็นหมู่บ้านชุมชนต่างๆ ในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในระยะต่อมา การบอกเล่าถึงประวัติศาสตร์การตั้งบ้านเรือนในชุมชนแต่ละชุมชนก็ให้ความสำคัญกับดินและแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์อันเป็นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และที่อยู่อาศัย สอดคล้องกับ ศรีศักร วัลลิโภดม (2557 : 3) กล่าวไว้ในเปิดประเด็น ภูมิวัฒนธรรมกับการจัดการน้ำในภาคประชาคม : กรณีอยุธยาและสุโขทัย ว่า จากประสบการณ์ที่ออกไปตามแม่น้ำลำคลอง และท้องทุ่งรอบๆ อยุธยากับพ่อในวัยเด็กนั้น ทำให้ข้าพเจ้าได้เห็นได้รู้จักชื่อแม่น้ำลำคลอง และย่านชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ได้เห็นทั้งฤดูน้ำฤดูแล้ง เมื่อมาทำผังเมืองและแผนที่ภูมิวัฒนธรรมของเมืองอยุธยาและบรรดาเมืองโบราณต่างๆ ในแทบทุกภูมิภาคของประเทศแล้ว ก็พอพูดได้อย่างเต็มปากว่าบรรดาผังเมืองในสมัยโบราณนั้น ล้วนเป็นเรื่องการจัดการน้ำเป็นหลักใหญ่ทั้งสิ้น โดยมุ่งให้มีการจัดตั้งที่อยู่อาศัยร่วมกันเป็นชุมชนให้มีน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี และการหาทางป้องกันอุทกภัยในฤดูน้ำ และความแห้งแล้งในฤดูแล้ง ด้วยการกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของบ้านเมืองในทางภูมิศาสตร์ และสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้เหมาะสม

การตั้งชุมชนระยะแรกนั้นจะคำนึงถึงปัจจัยในการดำรงชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และความปลอดภัยในชีวิต ซึ่งมีสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เป็นไปในลักษณะเป็นการแทรกขึ้นในพื้นที่ว่างที่มีอยู่ในชุมชน การขยายตัวของชุมชนไปยังบริเวณอื่นมีน้อยมาก ส่วนหนึ่งจะออกไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ไร่นาในช่วงระยะเวลาที่ทำการเกษตร อย่างไรก็ตามการไปอาศัยอยู่ตามไร่นาในบางฤดูกาลที่ทำการเกษตร ส่งผลให้พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวกลายเป็นชุมชนใหญ่ในเวลาต่อมา การตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม และการขยายตัวของชุมชนในระยะแรกจะมีลักษณะคล้ายๆ กับเขตเทศบาลของเมืองอื่นๆ ในภาคอีสาน ดังเช่น การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลอุบลราชธานี ซึ่ง วีระ ฤทธิวรรณ (2545) ได้อธิบายปัจจัยในการขยายตัวของชุมชนในระยะเริ่มต้นจากการอพยพหนีภัยสงคราม และมาตั้งชุมชนอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล มีการสร้างถนน แล้วสร้างเชิงเทียนรอบเมือง ปัจจัยสำคัญของการตั้งชุมชนในสมัยแรกนั้นขึ้นอยู่กับเจ้านายพื้นเมือง จากความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างเจ้าเมืองกับราษฎร และต้องการความปลอดภัย

สำหรับปัจจัยสำคัญในการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในระยะแรก ได้แก่ การเพิ่มของจำนวนประชากร นโยบายของทางราชการ และสภาพเศรษฐกิจ

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลปัจจัยสำคัญในการขยายตัวของชุมชนในลำดับต่อมาคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านนโยบายของทางราชการ และจำนวนประชากร มีทิศทางการขยายตัวจากศูนย์กลางของชุมชนไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญ ที่เชื่อมโยงกับจังหวัดอื่นๆ โดยเฉพาะการขยายตัวในทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีความสอดคล้องกับ บัญชา นวนสาย (2556) ในประเด็นของลักษณะ และปัจจัยการขยายตัว แต่แตกต่างกันในทิศทางการขยายตัว ซึ่งผลการศึกษาประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ ระหว่าง ปี พ.ศ. 2468 — 2550 พบว่า การขยายตัวของเมืองบุรีรัมย์ เกิดการขยายตัวด้วยสาเหตุที่ต่างกัน ช่วงแรก มีการขยายตัวรอบๆ ศาลหลักเมือง กระจายไปตามแนวถนนสายหลัก เกิดจากปัจจัยภายในคือ การย้ายสถานที่ราชการออกนอกเขตคูเมืองเดิม ทำให้เกิดการขยายตัวเมืองออกมาทางทิศตะวันตก ในช่วงที่สอง มีการสร้างทางรถไฟมาถึงเมืองบุรีรัมย์ เกิดการขยายตัวออกไปตามถนนสุนทรเทพ ถนนนิवास และบริเวณรอบสถานีรถไฟบุรีรัมย์ ระยะที่สาม เกิดจากปัจจัยของผู้นำท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับการสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ มีการขยายตัวเมืองออกไปทุกทิศทางตามเส้นทางคมนาคมสายหลัก การซึ่งเป็นเส้นทางสู่เมืองอื่นๆ ทำให้เมืองบุรีรัมย์เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในระยะต่อมา

อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มาทุกยุคสมัยคือ ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ได้แก่ ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ความหลากหลายของบุคคล - สายตระกูล ความหลากหลายด้านความเชื่อ และความหลากหลายทางด้านศิลปวัฒนธรรม ซึ่งการวิจัยเรื่องอื่นๆ ไม่มีการศึกษาถึงเรื่องนี้เลย ซึ่งความรู้ในเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพ และวัฒนธรรมจากงานวิจัยนี้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายวางแผนการพัฒนาชุมชนเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ในอนาคตได้ต่อไป ดังคำกล่าวของ ศาสตราจารย์ ดร.วิสุทธิ์ ไข่มไ้ม (2550) ซึ่งปรากฏในหนังสือรวมบทความวิชาการ การศึกษาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพตอนหนึ่งว่า

“ชาวไทยน่าจะมีการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมทางเลือกใหม่ โดยอาศัยข้อได้เปรียบทางด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยที่อิงอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นทุนทางธรรมชาติที่ยังหลงเหลืออยู่เพียงพอ และพอเพียงสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมตามวิถีแบบไทย โดยอาศัยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ และปัจจัยการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 - 2556 ผลการวิจัยพบว่า กาฬสินธุ์เริ่มก่อตั้งเป็นเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2337 การตั้งชุมชนในระยะแรกๆ จะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณรอบๆ เรือนพักของเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ เสาหลักเมือง วัด และริมฝั่งแม่น้ำลำปาว ในปี พ.ศ. 2480 ได้มีประกาศจัดตั้งเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ชุมชนเพิ่มความหนาแน่นมากขึ้นตามลำดับ เกิดการขยายตัวออกไปในพื้นที่ว่างรอบนอกของตัวเมืองตามแนวเส้นทางคมนาคมสำคัญๆ ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนในระยะแรกนี้ ได้แก่ ปัจจัยด้านประชากร นโยบายของทางราชการ และสภาพทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของที่อยู่อาศัยในชุมชนจะกระจายกันอยู่ตามริมสองฝั่งของถนนสายต่างๆ ในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนการขยายตัวของย่านธุรกิจการค้าจะขยายตัวออกไปตามริมฝั่งถนนสายต่างๆ ทางทิศตะวันออก



ปี พ.ศ. 2525 มีพระราชกฤษฎีกาเปลี่ยนแปลงเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ เนื่องจากท้องที่นอกเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์เจริญขึ้นมีชุมชนอยู่อย่างหนาแน่น สมควรขยายเขตการปกครองเพื่อประโยชน์ในการบริหารกิจการบำรุงท้องที่ต่อไป จึงมีชุมชนใหม่เกิดขึ้นหลายชุมชน ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ระหว่างปี พ.ศ. 2525-2556 คือ สภาพเศรษฐกิจ นโยบายของราชการ และประชากรตามลำดับ ชุมชนขยายตัวออกไปในพื้นที่โดยรอบทุกทิศทาง โดยเฉพาะทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีการขยายชุมชนออกไปมากกว่าทิศทางอื่นๆ ลักษณะการขยายตัวจากจุดศูนย์กลางของชุมชนไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญที่เชื่อมโยงกับต่างจังหวัด นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์มาทุกยุคทุกสมัยคือ ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมซึ่งประกอบไปด้วย ความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายด้านความเชื่อ และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์

นอกจากนี้งานวิจัยเรื่อง ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ระหว่างปี พ.ศ. 2480 - 2556 ยังส่งเสริมการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องที่อันเป็นมรดกประสพการณ์ของผู้คนในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ที่มีความสัมพันธ์กับบริบทที่มีความแตกต่างกัน อันได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ พื้นที่ ความหลากหลายทางธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่หลากหลายในชุมชนท้องที่ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงมิติของเวลานับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เปรียบเสมือน “ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม” ที่ส่งเสริมให้ คนในชุมชน เยาวชน ครู ผู้รู้ ปราชญ์ ผู้นำท้องที่ และผู้เกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องที่ เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความภาคภูมิใจในท้องที่ ร่วมกันบันทึกประสพการณ์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าได้ต่อไป



คำขอบคุณ/ กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณสำนักบริหารโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษา และพัฒนา มหาวิทยาลัยแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร.วิสุทธิ ไข่มณี ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ให้โอกาส และให้คำแนะนำผู้วิจัยได้ทำงานวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ที่ให้คำปรึกษาแนะนำวิธีวิทยา การดำเนินงานการวิจัย ดูแลความก้าวหน้าให้การแนะนำตลอดระยะเวลาในการทำวิจัยให้ประสบความสำเร็จ

ขอขอบคุณผู้รู้ บุคลากรในสำนักงานเทศบาล ผู้นำชุมชน และทุกคนในชุมชนเขตเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์ ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องทุกคนที่อำนวยความสะดวก ให้ข้อมูลสำคัญ ให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัยจนประสบความสำเร็จ



บรรณานุกรม

- การศาสนา, กรม. (2537). ประวัติหัวราชอาณาจักร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ทองสุข ไชยวงจันทร์. (2545). ประวัติศาสตร์การขยายเมืองกาฬสินธุ์ในระหว่าง ปีพ.ศ. 2480 — 2540. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธีระ ภูศรีวรรณ. (2545). การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองอุบลราชธานีระหว่างปี 2478 -2542. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- บัญญัติ นวนสาย. (2556). ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ในระหว่างปี พ.ศ. 2468 - 2550. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประสิทธิ์ พรณพิสุทธิ. (2536). พระราชวงศ์จักรีกับ 200 ปีกาฬสินธุ์. ยโสธร: โรงพิมพ์ จีอัสการพิมพ์.

